

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ЛЕКСИКОЛОГІЇ ТА ФРАЗЕОЛОГІЇ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ

І. А. Аскерова
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

СЕМАНТИКА І ПРАГМАТИКА ПОЛЬСЬКИХ ПРОВЕРБІАЛЬНИХ МІКРОТЕКСТІВ ІЗ КОМПОНЕНТОМ *LATO*

*Стаття присвячена комплексному описові апелятива **lato** у польській мовній та пареміологічній картині світу. Аналізуються семантико-структурні особливості досліджуваної лексеми, з'ясовується її походження, формально-дериваційний і значеннєвий розвиток, розкриваються прагматичні та етнокультурні особливості. Дослідження здійснено на широкому матеріалі польських лексикографічних джерел і паремійних збірників. Для встановлення ширших типологічних паралелей до аналізу залучено календарні мікротексти інших слов'янських мов.*

***Ключові слова:** семантика, прагматика, етимологія, паремія, народний календар, мовна картина світу.*

Мова фольклору є складно організованою системою, в якій лексичні одиниці пов'язані між собою особливими семантичними відношеннями. Кожний жанр народно-поетичного мовлення містить унікальний обсяг національно-культурної інформації та характеризується специфічними вербальними засобами для її вираження. Яскравою своєрідністю семантики, структури та прагматичних функцій вирізняється, зокрема, паремійний матеріал народно-календарного циклу.

С. М. Толстая, розглядаючи народний календар у системі традиційної культури слов'ян, дає таке його визначення: “Це історично сформована система членування та регламентації річного часу, котрий організує не лише обрядовий цикл, господарську та побутову практику, але також значною мірою вірування та побутування фольклору” [7, с. 9]. Учена кваліфікує його як “найважливішу ланку або навіть (у певному сенсі) ядро усієї традиційної культури” [там само].

У структурному та генетичному відношенні календар становить складне переплетіння багатьох, відносно автономних, моделей: послідовності християнських свят, постів та м'ясоїдів; календарів сонячного, місячного, вегетативного; землеробського, скотарського, ткацького, бджолярського тощо. Кожна з цих моделей утворює особливий цикл та співвідноситься з особливим колом народних вірувань про природу та людину [7, с. 9]. В основі слов'янського народного календаря лежить християнський (церковний, православний та католицький) календар, що визначає склад, порядок, ієрархію одиниць річного часу, значною мірою й їхню термінологію. Однак змістовна частина народного календаря, інтерпретація свят, періодів та сезонів, а також їхнє ритуальне “наповнення”, тобто приурочені до них обряди, звичаї, заборони та рекомендації, не виводяться безпосередньо із християнського вчення й становлять органічний компонент народної традиції.

Народний календар різних етнічних традицій і регіонів Славії, як зауважують учені, є однією з найбільш емпірично розроблених тем слов'янського “народознавства”. Водночас дослідники підкреслюють, що зібраний етнографами і фольклористами цікавий та багатий матеріал практично не обстежений із “семантичної” точки зору, – “не просто з боку його обрядового наповнення, але й уміщених у календарі смислів, відображених у ньому уявлень про світ і людину” [7, с. 16]. Недостатньо вивченим є також мовний компонент календаря – народна календарна термінологія. Усе це свідчить про актуальність та наукову новизну лінгвістичного опису паремій народно-календарної тематики.

Метою пропонованої розвідки є аналіз семантико-структурних та історико-етимологічних особливостей польського апелятива *lato*, а також розкриття його етнокультурного наповнення шляхом аналізу паремій, компонентом яких є відповідна лексема. Матеріалом для дослідження слугували етимологічні, історичні й сучасні тлумачні словники польської мови, Національний корпус текстів польської мови, збірники польських прислів'їв та приказок. Для проведення ширших типологічних паралелей принагідно використано відповідні джерела інших слов'янських мов.

Говорячи про хронологічну організацію календарно-паремійного матеріалу, варто виділяти у його структурі такі лексико-семантичні групи для найменування часових проміжків, а саме: 1) поділ на пори року (сезони); 2) поділ на місяці; 3) поділ на дати, котрі визначаються як такі, що мають спеціальне релігійне значення в рамках священного року і, відповідно, церковного календаря (місяцеслова, літургійного року). Ця остання група, як зазначає у своїй монографії С. С. Єрмоленко, є найважливішою і найчисельніше представленою [2, с. 90].

Як відомо, поділ року на сезони у сучасному їх розумінні (тобто зима, весна, літо й осінь) у народному календарі не має чітко визначених часових меж і варіюється у залежності від кліматичних умов. У всіх слов'янських традиціях культурне (ритуальне, міфологічне, фольклорне) осмислення отримала лише часова межа між зимою та весною (літом), яка відзначалася обрядами “проводжання” та “вигнання” зими й закликання, “зустрічі” весни (літа), у той час коли інші межі між порами року залишаються чітко не вираженими [7].

В історико-етимологічних лексикографічних джерелах лексема пол. *lato* тлумачиться як полісемічне слово. Як зауважує М. П. Кочерган, досліджуючи історію слів, що означають пори року, “уже в найдавніших пам'ятках писемності слово *lato* фіксується у трьох значеннях – ‘пора року’, ‘рік’, ‘час’ ” [4, с. 47]. Словник польської мови XVI ст. містить п'ять основних лексико-семантичних варіантів пол. *lato*:

1. Найтепліша пора року, час дозрівання трав та досягання деяких плодів: *Lato Sámo robotę nákázuie: goSpodarze dobrzy po polu Sie Snuią. A od figowego drzewá vczće Sie podobieństwá: gdy iuż gáląż iego odmładza Sie / y liście wypuSzcza / znaćie iż blisko ieSt láto.*

2. Рік як період часу, що вимірювався, як правило, обертанням Землі навколо Сонця: *By to przySzło frymárkiem / nie z zwoliłbych ná to / Aby mi Sie wróciło / ná zad które láto. A przydam ieSSzcze dniom twoim piętnaście lat.* Переважна більшість словникових ілюстрацій свідчить про те, що вже у XVI ст. аналізована лексема у цьому значенні вживалася, як правило, у формах множини.

3. Час, що усвідомлювався як необмежений і такий, якого не можна поррахувати; період існування; те, що минає або нищівна сила, пов'язана чи ні з певним суб'єктом: *Nić nie może być w yednę miárę / latá na latá przichodzą / Yedny drugie wycySkayą. iedno iż po tym Bogu vpewnienie ná Sercu Swym tam / ktorego moc i latá nigdy nie vstawiąq.* Синонімічними найменуваннями були субстантиви з темпоральною семантикою *czas, dni*.

4. Період життя людей (іноді тварин), вік, частина життя: *Dzieći ktorým Siedm lat minęły / nie do miáStá ale ná wieś do roley dáwác kázál / áby láthá Swoie nie ná gámrácyiey áni w roSkoSzy / ále ná prace vStáwiczbie wydawali.* Як синоніми до лексеми *lato* у наведеному сенсі автори Словника польської мови XVI ст. наводять *czas, dni, wiek*.

5. Час життя людини або тварини, що стосувався конкретної істоти або усвідомлювався загалом як міра часу існування людини; життя: *Daj nam zá troSkliwé láta / WeSolého vzyć świátá. Iáko dym / ták láta moie vliećiały.* Близькозначними лексемами в аналізованій період були *czas, dni, życie, żywot* [SJP XVI, 12, с. 35–61].

Синкретизм семантики досліджуваного апелятива у старопольський період свідчить про те, що лексема пол. *lato* у середньопольську добу мала ширший сенс, позначаючи як час узагалі, період життя людини, так і вужче – рік, а також конкретну пору року. Однак “сезонне” значення було провідним.

С. Б. Лінде у своєму “Словнику польської мови”, який вийшов друком у 1807–1814 рр. й у якому представлено лексику польської мови періоду від XVI до початку XIX ст., також зауважує, що лексема *lato* в усіх діалектах означає як літню пору року, так і рік загалом, а також наводить словосполучення *nowe lato*, яке є синонімічним до словосполучення *nowy rok* [Linde, II, с. 1234].

Автор зафіксував цікавий приклад переносного, метафоричного вживання аналізованого слова на позначення доброї, веселої, лагідної людини, пор. “*Który się nierad gniewa, zowiem takiego latem: dobry człowiek iak lato; iż iako lato miłsze ieSt każdemu, niżli zima, tak też taki człowiek nikomu się nie uprzykrzy*”.

У цій праці зафіксовано також архаїчний прислівник *latos* зі значенням ‘цього року’, яке складається з кореня *lat-* та реліктної форми давнього вказівного займенника **sь*. У Варшавському словнику зафіксовано фонетико-орфографічні варіанти *latoś, latość, latoć, latar* з аналогічним сенсом, пор. *Łoni mi umarła żona, latoś zaś Karolinka* [SW, II, с. 694].

Редактори Варшавського словника у гаслі *lato* виділили у семантичній структурі цього слова шість лексико-семантичних варіантів:

1. Найтепліша пора року: *lato meteorologiczne* ‘червень, липень і серпень’. *W lecie dni są długie. Okna bez szyb, lecz latem nic to nie zawadzi.*

2. Рік: *Żył tam przez półtora lata. Wiek ma sto lat. Szukał komnaty, gdzie mieszkał, dzieckiem będąc przed dziesięciu laty /A. Mickiewicz/.*

3. У формі множини – ‘вік людини; роки’: *Używać świata, póki służą lata. Za laty człowiek mądry. Młode lata, stare lata, lata dzieciństwa, lata Jezusowe (33) etc.*

4. *Nowe lata* ‘новий рік’: *Nadszedł pożądany dzień Nowego lata*, а також новорічний подарунок, колядка: *Już tam chodzić nie będą ani po nowe lato, ani po kolędę. Biegają dziatki po nowym lecie, i przyjaciele dają sobie nowe lato, a zwłaszcza panowie sługom.*

5. *Babie / babskie lato*, яке має назву *świętomarcińskie* й означає ‘погода восени’, а також ‘павутиння, яке літає на початку осені й яке плетуть деякі види павуків’.

6. У формі множини – ‘річний шар дерева’.

Таким є діахронічний розвиток лексеми пол. *lato* на матеріалі історичних лексикографічних джерел. Звернімося до її аналізу на сучасному етапі розвитку польської мови.

Досліджуючи семантичну структуру російських лексем на позначення пір року в аспекті їхньої словотвірної продуктивності, Т. І. Плужникова пропонує виділяти у значеннєвій структурі “сезонних” слів такі ознаки: **темпоральні** (‘відрізок часу’, ‘слідування у часі’, ‘умовна закріпленість на часовій вісі’, ‘відносність часових меж’) та **квалітативні**, що поділяються, у свою чергу, на квалітативно-темпоральні (‘метеорологічні показники’: ‘температурний режим’, ‘вид опадів’, ‘тривалість світлового дня’; ‘ступінь прояву квалітативної ознаки’) та квалітативно-предметні (‘людина’, ‘живі істоти (не люди)’, ‘рослини’, ‘інші реалії’) [5].

Екстраполюючи цю схему на польський мовний матеріал, зазначимо, що на сучасному етапі розвитку польської мови ядро семантичної структури лексеми пол. *lato* становить темпоральна ознака – ‘пора року’, пор. “пора року між весною та осінню” [sjp.pwn.pl]. Поряд із власне темпоральною, у семантичній структурі досліджуваної лексеми можна виділити й квалітативно-темпоральну складову, а саме ‘тепло’, пор. ‘**найтепліша** (виділено нами – *A. I.*) пора року, що згідно з календарем триває на нашій півкулі від 22 червня до 22 вересня; період **спеки** (виділено нами – *A. I.*)’ [MSJP, с. 337]. Сема ‘найтепліший’ експлікується шляхом уживання досліджуваного апелятива з атрибутивними компонентами відповідної семантики: *cieple, gorące, upalne, palące* тощо, пор. *Dobrze, że jest takie **cieple lato**. Meteorolodzy zapowiadali w tym roku **gorące lato** i to się sprawdza. **Upalne lato** spędzam nad morzem. Czas biegl, **palące lato** rzymskie zważyło się w ciasne, kręte uliczki miasta.*

На основі “температурної” семантики, що реалізується у слові *lato* за допомогою семи ‘теплий’, ‘найтепліший’, вибудовується привативна опозиція *lato / zima* (зима як позначення найхолоднішої пори року).

У якості застарілого сенсу аналізованої лексеми в лексикографічних джерелах наводиться лексико-семантичний варіант ‘рік’. Це значення на сучасному етапі розвитку польської мови реалізується лише у граматичних формах множини, пор. *lata, lat, latom* і под.: *Lata płyną bardzo szybko* [MSJP, с. 337]. Крім того, словники фіксують епідигматично мотивований значенням ‘рік’ лексико-семантичний варіант ‘вік; час, прожитий кимось’: *Człowiek lat średnich. Mężczyzna w podeszłych latach.* У цьому сенсі лексема *lato* (у формі множини) входить до складу усталених зворотів: *Mieć (swoje) lata* ‘бути дорослим, бути у відповідному віці; подорослішати’. *Iść, wchodzić, zachodzić, postępować, posuwać się w lata* ‘старіти’, пор. *Profesor był już dobrze posunięty w latach* [там само]. Пор. рос. *В летах; на старости лет* тощо.

Таким чином, з усіх назв сезонів пол. *lato* (як і українське *літо* та російське *лето*) є єдиним багатозначним словом.

Один із найсучасніших словників польської мови – “Інший словник польської мови” за редакцією М. Банька – пояснює пол. *lato* як найтеплішу пору року, коли дні довгі, сонце сильно гріє, а люди їдуть у відпустки [ISJP, I, с. 750].

Отже, як свідчать словникові дефініції, колокації у національних корпусах, а також дані направлених й ненаправлених асоціативних експериментів, для семантики назв сезонів на сучасному етапі розвитку слов'янських мов релевантними є передусім темпоральна та температурна ознаки літа як найтеплішої пори року. Літо у свідомості сучасних мовців сприймається, головню, як час відпочинку та пов'язується із сонцем, морем, відпусткою тощо [6].

Аналіз же паремійних текстів дає підставу стверджувати, що в них актуалізуються такі семи назв сезонів, які є властивими для фольклорної, міфологічної моделі світу, яка істотно відрізняється від сучасної, що стосується назв пір року. У слов'янській народній традиції *літо* – це сезон, початок якого припадає на завершення весняного циклу, піком є період літнього сонцестояння, а календарні дати кінця липня – початку серпня у багатьох місцях сприймається як початок осені [СД, III, с. 101]. Межі сезонів, як зазначалося вище, є відносними. Так, наприклад, у середній смузії Росії Іллін день пов'язувався із кінцем осені, тоді як у південних слов'ян цей день – лише “середина літа” [там само].

Літо – це передусім час вегетативного піку, розквіту природи, що яскраво відобразилося в різноманітних ритуалах, віруваннях, прикметах тощо, а саме: культ природи (рослинності, сонця, води), захисту від грому, граду, блискавки та пожеж, які вони спричиняють, знаття заборон на продукти нового врожаю тощо. Цей багатий досвід вербалізовано у прислів'ях та приказках, які містять у своїй структурі лексему *lato*. Зібраний фактичний матеріал дозволяє вибудувати типологію паремій, ураховуючи їхнє семантичне наповнення та прагматичне спрямування.

Значну частину становлять проverbs, до складу яких уходять лексеми на позначення *літа* та *зими*. Ця корелятивна пара виражає спільний сенс “літом треба працювати, щоб забезпечити себе та худобу продуктами харчування на зиму”, адже досліджувана пора року – це передусім час активної праці, вирощування, доглядання та збирання врожаю. Синтаксично такі конструкції оформлюються, як правило, за допомогою елементів “*Co ... to*”, “*Kto ... ten*” тощо: *Co się w lecie zarobi, tym się żyje w zimie. Co w lecie nogami, to w zimie rękami. Co latem nogą kopniesz, to zimą ręką chopniesz* [NKPP II, с. 276–278]. *Kto latem pracuje, zimą głodu nie poczuje. Kto pracował w lecie, temu powie wrzesień: ciesz się gospodarzu, thusta będzie jesień* [NKPP II, с. 276–278]. Пор. також: *W lecie bez roboty, w zimie bez butów. Za lata zbieraj na zimę* [NKPP II, с. 276–278]. *Gumno w zimie, a w lecie pole dobrego gospodarza wskaże* [NKPP I,

с. 768]. Пор. рос.: *Что летом соберешь, то зимой на столе найдешь. Что летом родится, то зимой пригодится. Летом ногой копнешь, а зимой рукой возьмешь* [КГ, с. 209].

До кожної пори року треба було готуватися заздалегідь: *W zimie koła, w lecie sanie robić* [НКРР III, с. 874]. У прислів'ях, що відображають кореляцію «літо – зима», ці пори року часто уявляються персоніфіковано: *Lato zrobi, zima zje. Lato rodzi, nie rola* [НКРР II, с. 276–278]. *Spyta cię zima zarazem: byłeś w lecie gospodarzem?* [НКРР III, с. 874]. Пор. укр. *Літо родить, а не поле. Раз літо родить. Літо запасає, а зима з'їдає. Літо на зиму робить* [ЗУЕ, с. 339]; рос. *Лето – припасиха, зима – подбериха* [ППРН, с. 446].

З аналізованою групою безпосередньо пов'язана аксіологічна маркованість праці для людини: *Kto w lecie nie zbiera, w zimie głodem przymiera. Kto w lecie próżnuje, w zimie nędzę czuje / palce oblizuje* [НКРР II, с. 276–278]. *Dla zimna leniwiec orać nie chciał, będzie na lato zebrał* [НКРР II, с. 289]. Пор. укр. *Літо пролежиши, а зимою з сумою побіжиши. Хто в лімі гайнує, той в зимі голодує. Дріба-дріта серед літа, прийшла зима – хліба нема* [ЗУЕ, с. 339]; *Летний день год кормит* [ППРН, с. 448].

Наступна група словесних кліше виразно вказує на **циклічність часу**, його впорядкованість, повторюваність і неминучість: *To pewna powiną: bywszy lato, będzie zima* [НКРР II, с. 653]. *Tak to bywa na tym świecie: zima w zimie, lato w lecie* [НКРР III, с. 477]. *Rozmyślaj się na to, iż zawsze zima przyjdzie, kiedy schodzi lato* [НКРР III, с. 874]. *Byłoby lato dłuższe, żeby (gdyby) nie zima. Nie zawsze będzie lato (Patrząc na świat, pomni na to, iż nie zawsze będzie lato Rej). Dłużej świat zima ziębi, niż lato zagrzewa* [НКРР III, с. 873]. *Zimę uśmierza wiosna, wiosnę lato niszczy* [НКРР III, с. 875]. Пор. рос. *Дважды лета в году не бывает* [ППРН, с. 448] та його варіант *Дважды в году лету не бывать* [КГ, с. 209]; укр. *Раз на рік літо буває* [ПП, с. 20].

У прислів'ї *Obchodzi coś tyle, co przeszłoroczne lato* [НКРР II, с. 276–278] лексема *lato* у колокації з прикметником *przeszłoroczny* 'минулорічний' має значення 'те, що пройшло, минуло, вже не є актуальним'.

Частина аналізованих паремій указує на літо як на **період розквіту природи**, її багатство, добробут: *Z wiosną – nadzieje rosą, nastanie lato – wszędy bogato, ku jesieni radość się zmieni, a przyjdzie zima – nikt nic nie ma* [НКРР III, с. 875]. *Latem zbiera baba grzyby, a chłop w niedzielę idzie na ryby. W lecie z lada czego jedzę splecie, ale w zimie nie z lada czego ją wywinie* [НКРР II, с. 276–278]. *Jak latem kury jedzą ziarno, to w zimie śnieg* [НКРР II, с. 254]. *W lecie zwykli murarze rzeźników pytać: macie cielecą ćwiartkę? W zimie zaś macie to płuska?* [НКРР II, с. 551].

У паремійному корпусі, пов'язаному з літнім циклом, найбільший за обсягом та найчисельніший шар становлять прислів'я та приказки з виразною прагматичною спрямованістю, спільне значення яких є

передбачення погодних умов та їхній вплив на сільськогосподарську діяльність. У цих прогностиках закріплено багатовіковий досвід народу, вербалізовано його спостереження над природою та спроби встановити взаємозв'язки між нею та щоденною працею. Ці одиниці є найбільш семіотико-репрезентативними з-поміж усього корпусу календарних мікротекстів. Уже взимку наші предки помічали, що певні природні умови мають вплив на те, яким буде літо: *Jaka zima, takie lato. Kiedy w zimie piecze, to w lecie siecze*. Пор. рос. *Зима снежная – лето дождливое. Холодная зима – жаркое лето. Теплая зима – холодное лето. Если зимой вьюги – летом ненастье* тощо [ППРН, с. 446].

Більшість паремій пов'язана з окремими місяцями, частіше – датами зимових, весняних і осінніх місяців. Пор.: *Suchy grudzień – sucha wiosna i suche lato* [NKPP I, с. 750]. *Luty stały – latem upały. Gdy styczeń burzliwy z śniegami, lato burzliwe z deszczami. Jak styczeń rozchlapany, to lipiec rozplakany* [NKPP III, с. 343–344]. *W lutym śnieg i mróz stały czynią w lecie upał trwały, gdy burze, deszcze panują, dobry plon nam obiecują. Gdy luty zimny i suchy, sierpień będzie gorący* [NKPP II с. 324]. *Noworoczna pogoda słońcu w lecie sił doda* [NKPP II, с. 655]. *Gdy jutrzienka przed Gody (24.XII) długo świeci, chleba mają dosyć boże dzieci; gdy zniknie gdzieś w zasłone, następują lata płone* [NKPP I, с. 138]. *Święty Eugeni (30.XII) pogodę w czerwcu odmieni* [NKPP I, с. 555] + приклади. *Gdy na Wicka (тобто świętego Wincentego) (22.I) i Pawła słonko podświetuje, dobre latko obiecuje* [NKPP III, с. 705]. *Świętego Macieja (24.II) pierwsza lata nadzieja* [NKPP II, с. 1364]. *Na Gromnice (2.II) po błocie, bydzie lato we złocie* [NKPP II, с. 411]. *Gdy śnieg pada, pada, suche lato zapowiada* [NKPP III, с. 464].

Весна: *Kiedy w marcu wielkie grzmoty, nie ma w lato gbur ochoty. Złe mgieł w marcu, tyle deszczów w czerwcu / w lecie. Gdy marzec deszczowy, suche lato rodzi to zasiewom szkodzi. Marzec, co z deszczem chadza, mokry czerwiec sprowadza* [NKPP II, с. 398–399]. *Jak po Benedykcie ciepło (21.III), to i w lecie będzie piekło* [NKPP I, с. 74]. *Gdy na Wojciecha (23.IV) rano plucha, do połowy lata będzie ziemia sucha* [NKPP III, с. 742]. *Na początek mięsopustu, gdy wiatry panują, początek lata burze popsują* [NKPP II, с. 470]. *W niedzielę kwietną / palmową dzień jasny, jest to dla lata znak krasny* [NKPP II, с. 599]. *Gdy na dzwony wielkanocne pada, suchość bam przez całe lato włada* [NKPP III, с. 672]. *Na Urbana (16.IV; 25.V) chwile jakie, i lato takie* [NKPP III, с. 597].

Осінь: *Kiedy w święty Gawel słota (16.X), będzie w lecie dużo błota. Święty Gawel stoi za to, jakie będzie przyszłe lato. Święty Gawel choć nie Paweł (29.VI), ręczy przecie za to: jaki Gawel, taki Paweł, takie będzie lato* [NKPP I, с. 605]. *Na Gerarda (16.X) gdy sucho, lato będzie z pluchą. Gerard czasem wróży na to, że z nim przyjdzie drugie lato* [NKPP I, с. 610].

Літо: *W początku lata poranne grzmoty są zapowiedzią rychliwej słoty* [НКРР II, с. 276-278] [НКРР I, с. 276]. *Grzmot wskazuje urodzaje, a ile zaś mgły powstaje, tyle dżdżów nawalnych w lecie mieć gospodarze będziecie* [НКРР I, с. 765].

Паремій, які б указували на літо як найтеплішу пору року, зафіксовано найменше. **Тепла погода** пов'язувалася зі зняттям верхнього одягу – кожуха, шуби тощо: *Najtańszy kozuch w lecie* [НКРР II, с. 183]. *Młodyś jeszcze, a w lecie zażywasz kozucha, znać z małych lat na starość wielkiego piecucha* [НКРР II, с. 506]. Пор. рос. *После Ивана не надо жупана* [КГ, с. 212]. *Летом тепло и без шубы* [ППРН, с. 446]. Компаративні звороти *Potrzebny jak kozuch na lato* [НКРР II, с. 1037], тобто 'абсолютно не портибний'. *Dbaj o to jak o futro w lecie* [НКРР I, с. 417] 'зовсім не дбає', хоч і містять у своїй структурі лексему *lato*, проте їхня семантика виходить за межі народного календаря й дозволяє використовуватися цим одиницям в інших комунікативних ситуаціях.

Цікаво, що в російському паремійному корпусі тепла погода літом пов'язується з тим, що людина може спати просто неба: *Летом каждый кустик ночевать пустит. Летом и под елью найдешь келью. Летом и у бездомного есть ночлег* [ППРН, с. 447].

Опосередкований зв'язок із календарним циклом мають паремії *Lgnie jak masło do chleba w lecie* [НКРР II, с. 302], де в дієслові *lgnąć* імпліковано сему таяння під впливом високої температури, яка характерна для літньої пори. У прислів'ї *Kiedy w styczniu lato, w lecie zimno za to* [НКРР III, с. 344] літо виступає синонімом тепла. Крім того, у досліджуваному паремійному корпусі вдалося зафіксувати зворот *Kobicie na zime kozuch, na lato dziecię* [НКРР II, с. 86], у якому літо пов'язується із найсприятливішим часом для народження дитини.

Варто відзначити, що літо в польській (ширше – слов'янській) етносвідомості є **позитивно конотованою** порою року, про що свідчать, зокрема, паремії: *Lepsze jedno lato, niż dwie zimy. Na to jak na lato (czeka na to jak na lato, tzn. z ochotą). Oj, Boże! Na świecie nie ma to jak w lecie, jak przyjdzie w jesieni, to się wszystko zmieni. Dobry jak lato* [НКРР I, с. 454]. Пор. укр. *Одно літо ліпше, як сто зим* [ПП, с. 20], *Я дав би дві зими за одне літо. Бджоли раді цвіту, людина – літу* [ЗУЕ, с. 339]; рос. *Пчела рада цвету, а человек – лету* [ППРН, с. 446]. Позитивна маркованість літа проявляється й у том, що воно пов'язується з образом матері, пор. *Wiosna panna, lato matka, jesień wdowa, zima macocha* [НКРР III, с. 713]. *Zima zgrzybiałość, a zaś wiosna młodość znaczy, lato średni wiek, jesień podeszły tłumaczy* [тж]. *Лето крестьянину – отец и мать*.

Позитивна маркованість літа закріплена також у внутрішній формі слов'янських позначень цієї пори року. Зокрема, В. Борись реконструює первинне значення псл. **lěto* як 'тепла, м'яка пора року; час, коли холод

відступив'. Автор зауважує, що спершу слово могло означати всю теплішу частину року, тобто весну і літо, про що свідчить нижньолужицька форма *lěto* 'весна' і 'літо', польське діалектне словосполучення *letnie (letne) zboże* "яре збіжжя, яке сіють навесні". Учений виводить псл. **lěto* від давнього прикметника **lěť*, етимологічно тотожного лит. *letas* 'лагідний, спокійний, тихий; поступливий, повільний', лат. *lenis* 'лагідний, спокійний, повільний', а також псл. **lěń* 'лінивий', які зводяться до кореня іє. **le-* 'ослабнути, зменшитися, полегшати, відпустити' [Boryś, с. 280]. Такого витлумачення дотримуються також автори "Етимологічного словника української мови" [ЕСУМ, III, с. 270].

Менш імовірною видається інша версія походження досліджуваної лексеми, представлена в етимологічному словнику польської мови А. Брюкнера. Автор цієї праці зіставляє псл. **lěto* з дієсловом псл. **liti*, пол. *lać* 'лити' й реконструює первісне значення аналізованої пори року як 'час дощів' на відміну від часу, коли йшов сніг. Учений зауважує, що така семантична мотивація не є дивною з огляду на суворий тогочасний клімат, однак додає, що "у жодній іншій мові літо не названо подібним чином" [Brückner, с. 291].

У провербіальному корпусі польської мови, пов'язаному із народним календарем, зафіксовано прислів'я, що містять у своїй структурі словосполучення *babie (babskie) lato* на позначення теплих днів початку осені. Це словосполучення власне з такою колокацією відоме й іншим слов'янським мовам, пор. укр. *бабине літо*, рос. *бабье лето*. Деякі дослідники припускають, що, ймовірно, така назва виникла у результаті того, що в давнину жінки все літо були зайняті сільськогосподарськими та хатніми роботами й не мали часу на відпочинок. Ранньою осінню після жнив вони могли дозволити собі перепочити, насолоджуючись теплом [ППРН, с. 448]. Таке витлумачення не може вважатися однозначним: з одного боку, йому суперечить польське прислів'я *Babskie lato w październiku – baby mają robót bez liku* [НКРР, II, с. 387]. З іншого боку, згідно з інформацією, вміщеною у фундаментальній етнолінгвістичній праці за редакцією М. І. Толстого "Слов'янські старожитності", на російському Північному Сході аналізований фразеологізм уживався зі значенням 'жіноче гуляння, пов'язане із закінченням польових робіт'. Жінки у цей час збирали з усього села продукти, варили пиво та всіляко розважалися [СД, I, с. 127].

В. В. Жайворонок у "Знаках української етнокультури" так пояснює походження аналізованого словосполучення, яке в українській мові може виражатися також за допомогою композита *баболітник*: це пора року, коли в сузір'ї Велеса видно Плеяди, які в народі називають *Бабами*. За стародавніми віруваннями, ця пора ділить рік на дві частини: коли Баби показуються навесні, починається літо, восени – зима. Оскільки *бабине літо* – це не лише

назва погідних, теплих днів початку осені, а й павутиння, що літає в цей період, власне з павутинням пов'язували деякі жіночі роботи – прядіння льону, вишивання, в'язання [ЗУЕ, с. 22]. Прикметно, що цей різновид роботи набув у слов'янській культурі міфологічного витлумачення, пов'язуючись із образами пряжи (Богородиці), які сидить на місяці й скидає свою пряжу на землю у вигляді павутиння, а також павука-засновника світу (детальніше про це див. [СД, I, с. 126–127]).

Мало імовірною видається версія, згідно з якою цей час асоціювався з віковим періодом жінки, що передував похилому віку й характеризувався відносним розквітом, пор. рос. *Бабий век – сорок лет, в сорок пять баба ягодка опять* [ППРН, с. 448].

В аналізованих прислів'ях відображено швидкоплинність цього теплового періоду осені: *Babie lato: trzy dni deszczu, jeden dzień pogody. Babie lato: w dzień ciepło, w nosy przymrozek. Babski lato zaczyna sie od polednia do dwanostej* [НКРР, II, с. 387]. Зауважимо, що у польській лінгвокультурній традиції цей хрононім має також назву *marcinkowe / świętomarcińskie lato*, похідну від назви християнського календаря, оскільки на 11.XI припадав день святого Мартина (пол. *świętego Marcina*) [НКРР, II, с. 387].

Підсумовуючи, зауважимо, що комплексний опис семантико-структурних, лінгвокультурних, семіотичних і прагматичних особливостей назви пол. *lato*, а також місяців літнього циклу [1] дає змогу здійснити реконструкцію образу літа, закріплену в польській мові та культурі. Поглибленому вивченню інших назв сезонів на матеріалі паремійних мікротекстів плануємо присвятити наші подальші розвідки.

Л і т е р а т у р а :

1. Аскерова І. А. Семантична типологія паремій з компонентами-назвами літніх місяців у польській мові на загальнослов'янському тлі / І. А. Аскерова // Система і структура східнослов'янських мов : зб. наук. праць. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – Вип. 5. – С. 290–299.
2. Єрмоленко С. С. Мовне моделювання дійсності і знакова структура мовних одиниць / Сергій Семенович Єрмоленко. – К. : Вид. дім Д. Бураго, 2006. – 384 с.
3. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: Нариси / Віталій Вікторович Жайворонок. – К. : Довіра, 2007. – 262 с.
4. Кочерган М. П. З історії слів, що означають пори року / М. П. Кочерган // Мовознавство. – 1970. – № 6. – С. 41–50.
5. Плужникова Т. І. Типологія комплексних одиниць словообрання: прогнозирующая функція / Т. И. Плужникова. – К., 2002. – 256 с.
6. Слива Т. В. Ассоциативно-семантическая группа как форма парадигматической организации лексики (на материале названий сезонов в русском языке) / Т. В. Слива. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – 272 с.

7. Толстая С. М. Полесский народный календарь / С. М. Толстая. – М. : Индрик, 2005. – 600 с.

R e f e r e n c e s :

1. *Askerova I. A.* Semantyczna typologia paremii z komponentamy-nazvamy litnikh misiatsiv u polskii movi na zahalnoslovianskomu tli [Semantic typology of parems with component-names of summer months in Polish language in common Slavic field] / I. A. Askerova // Systema y struktura shidnoslovianskykh mov : zb. nauk. prats. – K. : Vyd-vo NPU im. M. P. Dragomanova, 2012. – Vyp. 5. – S. 290–299.
2. *Yermolenko S. S.* Movne modeliuвання diisnosti i znakova struktura movnykh odynyts [Language modelling of reality and character structure of language units] / Serhii Semenovych Yermolenko. – K. : Vyd. dim D. Burago, 2006. – 384 s.
3. *Zhaivoronok V. V.* Ukrainiska etnolingvistyka: Narysy [Ukrainian ethnolinguistics: Pictures] / Vitalii Viktorovych Zhaivoronok. – K. : Dovira, 2007. – 262 s.
4. *Kocherhan M. P.* Z istorii sliv, scho oznachaiut pory roku [From the history of words which name seasons of the year] / M. P. Kocherhan // Movoznavstvo. – 1970. – № 6. – S. 41–50.
5. *Pluzhnikova T. I.* Tipologiya kompleksnykh yedynits slovoobrazovaniya: prognoziryuschaya funktsiya [Typology of complex word morphological derivation: prognosis function] / T. I. Pluzhnikova – K., 2002. – 256 s.
6. *Sliva T. V.* Assotsiativno-semanticheskaya gruppa kak forma paradigmaticheskoy organizatsii leksiki (na materiale nazvaniy sezonov v russkom yazyke) [Associative-semantic group as a form of paradigmatic organization of vocabulary (based on the titles of seasons in the Russian language)] / T. V. Sliva. – K. : Izd-vo NPU im. M. P. Dragomanova, 2010. – 272 s.
7. *Tolstaya S. M.* Polesskiy narodnyy kalendar [Polessian national calendar] / S. M. Tolstaya. – M. : Indrik, 2005. – 600 s.

Л е к с и к о г р а ф і ч н і д ж е р е л а :

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: в 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. – К. : Наукова думка, 1982–2006. – Т. I–V.

ППРН – Зимин В. И. Пословицы и поговорки русского народа. Большой толковый словарь / В. И. Зимин, А. С. Спирин. – Ростов-н/Д-М. : Цитадель-трейд, 2005. – 544 с.

ЗУЕ – Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури. Словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.

ПП – Прислів'я та приказки / Упоряд., передмова М. Дмитренко. – К. : Видавець М. Дмитренко, 2008. – 176 с.

СД – Славянские древности: этнолингвистический словарь / под ред. Н. И. Толстого. – Т. I–IV. – М. : Международные отношения, 1995–2009.

Boryś – Boryś W. Słownik etymologiczny języka polskiego. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2005. – 864 s.

Brückner – Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. – Warszawa : Wiedza Powszechna, 1970. – 806 s.

ISJP – Inny słownik języka polskiego / Pod red. M. Bańki. – Warszawa : PWN, 2000. – Т. I–II.

MSJP – Mały słownik języka polskiego / Pod red. S. Skorupki, H. Auderskiej, Z. Łempickiej. – Warszawa : PWN, 1968. – 1033 r.

NKJP – Narodowy korpus języka polskiego. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://nkjp.pl/>

NKPP – Nowa księga przysłów polskich / Red. nac. J. Krzyżanowski. – Warszawa : PIW, 1969-1978. – Т. I–IV.

SJP – Słownik języka polskiego. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://sjp.pwn.pl/>

Аскерова И. А. Семантика и прагматика польских провербиальных микротекстов с компонентом *lato*.

*Статья посвящена комплексному описанию апеллятива **lato** в польской языковой и паремнологической картине мира. Анализируются семантико-структурные особенности исследуемой лексики, ее происхождение, формально-деривационное и смысловое развитие, раскрываются прагматические и этнокультурные особенности. Исследование осуществлено на широком материале польских лексикографических источников и паремнологических сборников. Для установления более широких типологических параллелей к анализу привлечены также календарные микротексты других славянских языков.*

Ключевые слова: паремия, народный календарь, языковая картина мира, семантика, прагматика, этимология.

Askerova I. A. Semantics and pragmatics of Polish pro-verbal microtexts with *lato* component.

*The article is devoted to the analysis of semantic-structural and historic-etymological peculiarities of Polish appellate **lato**. Disclosure of its ethno-cultural fulfillment through paremia analysis with corresponding lexeme components. Etymological, historical and modern explanatory Polish language dictionaries, Polish National Corpus, Polish (Slavic) proverbs and wisdom of mouth were taken as the source for the current investigation. These sources analysis has shown that long time ago polish lexeme had polysemi meaning. At the current stage of Polish language development its semantic has narrowed down to meaning the hottest season of the year which is in consciousness of the polish language native speakers related to heat and rest etc. Paremical text analysis give us a reason to state that they have actualized such meaning season names which are inherent to folklorical and mythological world model which in its turn is significantly different from one we use nowadays while calling season names.*

Keywords: semantics, pragmatics, etymology, paremia, folks' calendar, language world model.